

բուն մէջ Հայութիւնը, բարոյական յեղաշրջումի մը ենթարկուելով հանդերձ, կըրցած է պահել իր ցեղային դրօշմը և բարացուցական ինքնատարութիւնը, Հայ եկեղեցին է գերազանցապէս:

Պէտք է տարբեր անել, իբրեւ ազգին հոգեկան բարդաւածումին ամէնէն աւելի տարիանաւորապէս ստատորոշող ազգայնեան մին:

Ու, իբր ալդ, կարենալու համար կատարել իր դերը, հարկ է որ ի վիճակի լինի ան զօրացնելու իր կազմը, ժամանակին պահանջին համեմատ շարունակելով իր պաշտօնէից կրթութեան զօրը, շատ աւելի քան զոր իբր կէս դար տառջ սկսած էր ընել էջմիածնի և Կ. Պոլսոյ ակադեմիան հովանիին ներքեւ, բարեկարգելով իր բնմը, և կրօնական զբաղանքութեան և եկեղեցապատական ուսմանց զարգացման համար ի գործ դնելով անհրաժեշտը, և, ինչ որ ամէնէն էականն է, ի վիճակի ըլլայ ազգային ընդհանուր ժողովի գումարումով ճշդելու ազգին խղճն ու կամքը, եկեղեցւոյ վերանորոգութեան մեծ հարցի մասին՝ հայկական վերածնութեան այս նոր թուականին առջև:

Այս ամէնը ի գլուխ հանելու համար, սակայն, եկեղեցին պէտք ունի կենսական միջոցներու, պէտք ունի իր տրամադրութեան տակ գտնելու բոլոր այն դիւրաւթիւնները, զոր իրեն ընծայած էր ազգին կրօնական և եկեղեցական զգացումը. պարզ, պէտք ունի ազգին ճակատագիրը իր ձեռքին մէջ բռնած Հաստատութեան համակրութեան և քաջալիրութեան:

Հայաստանի Հանրապետութեան արդի կառավարութիւնը, որ հայրենիքի վերաշինութեան և ժողովուրդին ընկերային մակարդակին բարձրացման գործին մէջ ցոյց տուաւ զօրինակ կորով և բարձր գիտակցութիւն, պիտի չուզէր ցուցնել քիչ մը աւելի բարեհաճութիւն, որպէսզի Հայ եկեղեցին, որ անցեալին մէջ աշխարհ արժանաւոր կերպով կատարեց իր դերը ազգին հանգչւոյ, շինակ և աշխարհ արժանիքով կատարէ իր պաշտօնը անոր հոգեկան տառջնորդութեան այլապէս նուիրական գործին մէջ:

Ուրիշ խօսքով, պիտի չուզէր որ Հայ ժողովուրդին կրօնական պատմութեան մէջ չյուսեցանար Բերտալմուսի Սայլին պատկերը...

Կանխիկ

ԹՈՐԳՈՒՄ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՌԱՋՆԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՍԸ

ԱՐՏԵՒԱՆ, ԱՌԱՐՏ

(ԱՌԱՐՏՈՒՆԻՔ = ԱՐՏԵՒԱՆՈՒՆԻՔ ?)

Արեւմտեան բառը իր եղակի ձեւովը գործածուած է նոր կառավարանի թարգմանութեան մէջ՝ անգամ մը միայն. «Հանին գնալ արեւմտեան լեռներն» (Ղուկ. Գ. 29), և կը նշանակէ՝ լեռան գագաթը կամ սեպագած մասը, Յունարէն ծփըծփ: Արեւմտեան լեռները՝ Զաքարիա կաթողիկոս (Թ. Դար) և Իգնատիոս (ԺԲ. Դար)՝ այդ արեւմտեան բառը իբրեւ յատուկ անուն խմբած են, ինչպէս կ'երևի իրենց գրութեանքէն: Առաջինը կը գրէ, «Յարեւմտեան լեռներն ոչ կ'արագին գահալէժ տանել գնալ» (Զեռագիր), և երկրորդը ալ՝ աւելի կը չհաւէ նոյն սխալ հասկացողութիւնը, «Ածին ի գլուխ լեռներն Արեւմտեան գահալէժ տանել գնալ» (Մեկն. Ղուկ. Էջ, 122): Մաղկատարս խխանն անգամ նոյնը կը հաստատէ իր ԼԶ. Թուղթին մէջ (Հրատարակութիւն Կոստանեանց, Էջ 91), ուր Պառնաս, Դրմբաւանդ, Մարալան ու Մառիա լեռներուն հետ կը յիշատակէ Արեւմտեան սա՛ բառերով. «Այն որ Աստուած (կարգա՛ւ) կաշոյց չթիտուս ի վերայ Արեւմտեան լեռներն»:

Միայն վարդան վարդապետ (ԺԳ. Դար) ո'չ միայն չի գործեր այդ սխալը, այլ և մասնաւոր ճշգրտով մը կ'ուզէ լուսարանել բառին իմաստը հայերէն նման բառով մը՝ թերեւ իբրեւ համախոյ գործածելով գայն. «Հանին գնալ արեւմտեան լեռներն», այսինքն ի գլուխ լեռներն, յարաւան» (Տես, ի ԶԲ.): Գիշ յետոյ պիտի տեսնուինք այդ մասին:

Արեւմէջ արեւմտեան բառի յոգնակին կը նրկատուի արեւմտեանքը, և փոխարեքարար կը գործածուի՝ քարքիշ նշանակութեամբ, մինչ յայն լեռուի մէջ ծփըծփ, որ կը նշանակէ յոճի, փոխարեքարար նաև կը նշանակէ քարաճարպիւն կամ սար լեռին, և այլն: Գրական այս պարզ երևույթին առջև՝ մենք չենք տեսներ այն զարմանալի զուգայնաւորութիւնը, զոր Տ. Թ. Թերեւսեան կը նշմարէ իր

Արիստոյ բառարանին մէջ արեւմտեան և արեւմտեան բառերու մասին խօսելու տալիս աւելցնում էր իմաստներու միեւնոյն բառին մէջ, թէ՛ բարձրութեան և թէ՛ աղբերականց», և այլն: Հմայքն ինքնին կը լուծուի մանաւանդ՝ եթէ փոխարեքարտը մշտնապէս լեւան մը ոտքը կամ լուծիքը (ս. 151), զորից և յոնք (բարձրացնելու) միեւնոյն կարգին վերածուին:

Գալով թէ «բառն խնամութեան կրնան ունենայ վերը յիշուած արեւմտեան և արեւմտեան բառերը, մասնաւոր մտադրութիւն դարձնելով վարդան վարդապետի բացատրութեան» որոշ բան մը չենք կրնար բացել, զգուշանալով ստուգաբանական խտրելէ, որոնց արդիւնքը կեղտկործան կը մնայ շատ անգամ: Միայն թէ՛ ոչ անտեղի չեղումով մը՝ պիտի ուզենք անդրադարձնել այն տողին՝ չոր և: Դարձեւ ասորիներէն ի հայ թարգմանուած «Ի վիշտն Արեւելից» ճառին մէջ կը կարդանք. «Նոյաւ ազատ կանայք ապրելան ի պէպէս նկարագրած անօթից, և ոտ ի գաւարսն (կամ լաւ ևս գաւարսն) ստէպ ստէպ թօթափելոյ»: Կանխենք շեշտու որ մէկի կը թողանք Սոփերքի (Բ. էջ 51) «գաւարս» սխալ ձեւը և անոր տրուած կամայական նշանակութիւնները, համեմատաբար շատ աւելի ուղիղ գտնելով Գալուստ Տ. Մկրտաւորեանի աշխատասիրութեամբ՝ էջմիածնի Տգարանին լոյս տեսած նոյն ճառին գաւարսն կամ գաւարսն ընթերցումները (էջ 142): Արդէն Հ. Վարդանեան իր Բառաբանական դիտողութիւններու կարգին (Բ. 112-114) գրած է այդ մասին. բայց որովհետեւ խօսքին յատկանշանակութիւնը դարձեալ կը մնայ մութին մէջ, բանասէր Վարդապետը կը դիմէ ասորի բնագրին կամ անոր լատին թարգմանութեանը, և յետոյ յայտարարելով թէ «չ'ո՞ր է անկարելի ո՞ր եւ լուսարանութիւն» այդ համեմատութեանէն, կը բուսականացնէ միայն հայերէնը թարգմանելով ստ'պէս. «Անով է որ ազատ կանայք հանգստացան նկարագրած անօթ»:

Ներ շինելու հորկէն և աւարտանքը (շինուածները) ծախելու ստիպումէն»: Ծիւղ է որ նկարագրած անօթներ շինելու աշխատանքը՝ ասորի բնագրին կամ լատին թարգմանութեան ուսուցանական արտապելու բացատրութեան հետ կը նոյնանայ ինքնին, եթէ նկատի առնենք մանաւանդ Առաւելի Լ. Ա. Գլխուն 13 համարը, ուր Սոգոմանի ներկարգրած ժրգույս կրնար «Գաւարս» արտ և կտաւ՝ արար անօթը պիտանիս ձեռք խորովք»: Արդ՝ վերը յիշուած անօթները կըրնային նկարագրած ալ ըլլալ (զէթ Հայ թարգմանչին համար), և այս ճշգրտով սկզբնորէն չպարհ հանդերձանքներու գոյութիւնը, ինչպէս կարծած են արիւններ, կը վերնայ մէջտեղէն: Այնու ամենայնիւ «արեւմտեան» ծախելու ստիպումը, ինչպէս կը թարգմանէ Հ. Վարդանեան, հետաւոր չէ պատշաճեցնել այն ազատ կրնելու կենցաղին՝ որոնց գործը վաճառաշահութեանը զբաղուիլ չէր, և պէտք է աւելցնել նաեւ, որ տակաւին անոնք ենթադրուած ալ չէին հաւածանքի մը սպանալիքներուն. ինչպէս պատմութիւնէն կ'երևի: Մենք պահ մը կը փորձենք խօսքին գաւարսն բառը զարեւմտեան կարգով, սա՛ւ ենթադրութեամբ որ սակաւաթիւ գրչագիրներու շնորհիւ միայն մեզի հասած վաւարս, գաւարս, գաւարսն փոխանակները (variante) աչքի տալիս ունենալու տալին՝ յանդգնութիւն մը չէ խորհիլ՝ թէ օրին մէկը ուրիշ գրչագիր մըն ալ զարեւմտեան ձեւը հրամցնէ մեզի: Միւս կողմէ՝ շատ դժուարանաւ ալ չենք գաւարսն-ի ձեւը յարգելով հանդերձ՝ զարեւմտեան իմանալ անով: Մեզի բանասէր կը թախ՝ «ստէպ ստէպ թօթափել» հայեցի բացատրութեան շեշտանքը «արեւմտեան»-ը: Այս այն պարագայէն՝ որ հիներէն կ'ընծայուի կանանց սեռին, և հաւանաբար Հայ թարգմանիչը այդ կոնայի տեղադրութիւնը ուզած է մատնանշել, քիչ մը աւելի տարակարգելով բնագրին (ըստ լատին թարգմանութեան՝ *Secularum negotium* տարրուած խօսքը^(*)):

Մեր հին թարգմանիչները ա՛յս ու այս.

(*)— Հ. Ա. Գաւարսնի մեր արեւմտեան բառին կիսովումէն գրեալ է իր հոմեակն սա՛ւ տղը. «Իսկ միւս կողմն քնի սնարսն բազմին Գեղասարցի» (Բ. 151), ուր քնարին ծփածք կ'ընա լաւ ևս արեւմտեան-ով փոխանակելի, բայց բազմանութեան նշանակող:

(*)— Կենցաղական հոգեւոր զբաղուիլ կամ մամանակի բարեհաճ հեռուի կը բարգմանուի այս բառերը (Հմմտ. Բ. Տիմ. Բ. 4) բայց վաղակայի, և բայ մեր բարգմանութեան՝ «քնի կեանս աշխարհիս պատուիր»:

պիսի համարձակութիւններ կուտան երբեմն իրենց գրչին:

Աւելորդ չըլլար զիտել տալ նաեւ՝ թէ Ղ. Փարպեցի, նմանափոխ ազգաքի մը պարագային, այսինքն Վարդանանց պատեւրագին հետեանքով իրենց նախարար ամուսիններէն ալ յիշատակ փոխուի Տիկիններուն զրկանքի կեանքը չհշտելու պահուն, կը յիշէ անոնց «քօղի տակէն ապրին անգին սեկ սեկ աչքերնին յաճելու» երբեմնի տըկարութիւնը՝ որմէ հրամարտմ էին արդէն: Ո՞վ գիտէ՝ «Նափու ազատ կոնայք ապրեցան ինկարագործ անօթոյ, և ստ ի զաւարտուն սեկ սեկ քօրափերոյ» խօսքը՝ վերջիշումով մը դուզորդուած չէ՞ արդեօք Փարպեցիի

նկարագրութեան մէջ: Մենք կ'առաջարկենք թարգմանել զայն, նկատի առնելով Հեղինակին ընդհանուր միտքը հակադրական տողերու կիրարկումով: «Իրենց արխանովը մը կըրտուած փեսաները, ա՛յ վախ մը չունին մեղքի աղետներէն... անով ազատունին վերջ տուա... կեանքի զրոսանքներուն, անով ազատ կ'ընէին ու փրկուեցան կտաւեղէններ չ'ընէլ և իրենց արտաւանգը սեկ սեկ քօրափերոյ»:

Ահա՛ ինչ որ կը թելադրէ մեզի՝ Վարդան Վարդապետի կողմէ արտաւանգ և աւարտութեան տրուած մերձեցումը:

Ե. Ե. Դ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՏԵԱՌՆԵՂԲՈՐ ՀԱՅ ՎԱՆՔԸ ՅՈՎՍԱՓԱՏԻ ԶՈՐԻՆ ՄԷՋ

«Գլխադիր» և «Տեառնեղբայր» կրկին Ս. Յակոբնեքու յիշատակին վաղնջական ժամանակներէն կառուցուած է Սիոնի լեռան վրայ հռչականուն Հայոց վանքը, որ ունեցած է իր յատուկ միաբանութիւնը, և ունի իր ուրոյն պատմութիւնը: Աւանդութիւն, յիշատակարաններ, արքունի հրովարտական, արձանագրութիւններ և պաշտօնական գրութեանց ամբողջութիւն մը, անհրաքելի կերպով կ'ապացուցանեն նոյն մենաստանին հայկական սեփականութիւնը: Երուսաղէմի Հայ միաբանութիւնը Սիոնի բարձունքին վրայ կառուցած այդ պանծալի հաստատութիւնէն զատ, ունեցած է ուրիշ վանք մըն ալ, յանուն Ս. Տեառնեղբոր, Յովսափատի Զորին մէջ: Անոր հետքը թէ և չկայ հիմակ, բայց պատմական փաստեր և յիշատակարաններ կը վերկայեն թէ նախնի դարերու հայ բարեպաշտութիւնը չէ զոհացած Սիոնի Ս. Տեառնեղբոր միակ վկայարանով, այլ անոր նահատակութեան տեղոյն վրայ կամ մօտը ջերմեռանդօրէն փափաքած է, շատ կանուխէն, հաստատել ուրիշ վանք մըն ալ «Ս. Տեառնեղբայր» անունով:

Եկեղեցական պատմութիւնէն գիտենք թէ

Տեառնեղբայրը երկար ժամանակ երուսաղէմի եկեղեցւոյն Էպիսկոպոսապետն էր, ու անոր Սթոպ, իբր ի որհրդանշան քրիստոնէական Նուիրապետութեան, մեր Ս. Յակոբայ եկեղեցւոյն մէջ կը մնար. գիտենք նաեւ թէ Տեառնեղբայրը նահատակուած է Տաճարին մօտ տեղ մը. վասնզի այն ժամանակի քրիստոնէական կրօնի ընդգլխավորները ուղեցին փակել բերանը քրիստոսի այդ անձնուէր Առաքելոյն, բայց ան իր ձայնը լսելի կ'ընէր Տաճարին աշտարակէն, և ճշմարտութեան հակառակորդները կատաղութեան նոպայէ մը բռնուած՝ աշտարակէն վար գլորեցին Տեառնեղբայրը. և երբ ան՝ կ'աղօթէր իր թըշնամեաց համար, անոնցմէ մին սօփանով զարկաւ Սուրբի գլխին, ու ան նահատակուեցաւ ի սէր Քրիստոսի: Եւսեբիոս, Հիզկիսիպոսէն և Կղեմէսէն առնելով, մանրամասն կը պատմէ անոր նահատակութեան պարագաները ու կը գրէ. «այոպէս վկայեալ նա, և թաղեցին չնա անդէն ի տեղւոյն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմ նորա կայ առ կողմն տաճարին» (Եկեղեց. Պատմ. Դպր. Բ. էջ, 125-130): Սյա վրկայութիւնը բացօթյա կերպով կը հաստատէ